

Ключевые слова: научные общества, опубликованные документы, программы, уставы, отчеты, протоколы заседаний, финансовая отчетность, сборники трудов, мемуары, воспоминания, письма, справочная литература, библиографические издания.

Demuz I., Shpylyovy I. Published documents of the scientific societies of the late XIXth – early XX centuries.

Classification and deep analysis of published documents of the scientific societies of the late XIXth – early XXth centuries are made.

Attention is paid to the four groups of such documents: 1) documentary sources, which include publications on the history of higher education, where the scientific societies functioned, publication of scientific institutions' catalogs of documents or museums' material monuments in the societies were contained; 2) regulatory materials and societies' scientific production presented by the legislative acts relating to the establishment and organization of their centers of activity, program, statutory and reporting materials, records of scientific institutes' meetings, thematic publications of the members of societies. In such documents information about scientific relations with foreign and native scientific societies and public institutions, societies membership, their honorary members, annual expenses, information about exhibitions, congresses, number and content of reports, reports on the lecture activities, societies' publications, funds, bonuses etc; 3) memoirs, recollections and societies members' letters (O. Barvinsky, A. Bohdanov, F. Vovk, D. Doroshenko, M. Drahomanov, I. Zhitestky, O. Kistyakivsky, O. Kovalevsky, I. Mechnikov, M. Mochul'sky, E. Olesnistsky, M. Petrov, V. Piskorsky, S. Rusova and others); 4) reference works as a result of analytical and synthetic processing of primary documents. The last group is represented by publications which contain the lists of scientific societies, bibliographic indexes of scientific literature on the societies and their printed production. It is proved that published documents of scientific societies of the late XIXth – early XX centuries are sufficiently diverse and representative.

Keywords: scientific societies, published documents, programs, statutes, reports, records of meetings, financial statements, edited volumes, memoirs, recollections, letters, reference books, bibliographic publications.

Одержано 18.05.2015

УДК 398.332.12:930.25(477.42) «19»

Віктор Ткаченко
(Переяслав-Хмельницький)

РЕЛІГІЙНИЙ СИМВОЛ ВЕЛИКОДНЯ – ПИСАНКА – В АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛАХ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ З ОВРУЧЧИНИ

У статті досліджено особливості побутування писанкарства та писанок на Овруччині в першій чверті ХХ століття. За інформаційними матеріалами, що зберігаються в архіві, великодній символ – писанку – розписували дівчата віком від 9 років. Ними обмінювалися, їх дарували та використовували у різних обрядодіях, вірили в магичні сили освяченого яйця. Також до Великодня, як і в інших регіонах, виготовляли крашанки, якими гралися «в битка», «котючки» та ін.

Важливим елементом розпису писанок є їх орнаментация. Для сіл і містечок Овруччини характерним було збереження старих, автохтонних орнаментальних мотивів, а також їх назв. Були серед них і назви релігійного спрямування, як то: «хрест», «Божа ручка», «драбинка».

Для дослідження та висвітлення теми писанкарства та писанки як релігійного символу Великодня на Овруччині використовувалися методи пошуку, аналізу, узагальнення зібраного матеріалу. Це дало можливість залучити до наукового обігу нові джерела з цього питання та його дослідити.

Ключові слова: писанка, крашанки, орнаментальні мотиви, Овруччина, архів, джерела.

Населені пункти, що розглядаються у статті, на початку ХХ ст. входили до складу Овруцького повіту Волинської губернії. З приходом радянської влади система адміністративного устрою була змінена, відповідно села потрапили до різних районів Житомирської області. Проте, незважаючи на це, нам цікаво вивчати питання писанкарства у площині етнографічного районування, а відповідно і зараз зазначені населені пункти належать до українського Полісся.

Історіографія етнографічних досліджень у мікрореєоні (у статті розглядаються території, що в різний час входили до Овруцького повіту) є незначною, відносно розвитку писанкарства майже відсутньою. Про писанки з чернігівського Полісся писав А. Адруг [5], В. Ткаченком опубліковані також дві роботи, у яких мова йде про писанки досліджуваного району [7; 8]. Л. Гарбузова висвітлювала у своїх дослідженнях колекцію писанок кінця ХІХ – початку ХХ ст. Волинської губернії із Житомирського краєзнавчого музею [6], серед якої були матеріали із зазначеного повіту.

Тому важливим, на наш погляд, є висвітлення розвитку писанкарства на Овруччині завдяки архівним матеріалам, а також оприлюднення відповідних фондів.

Серед архівних матеріалів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського досить об'ємним за обсягом та інформаційно насиченим є фонд Волинського краєзнавчого музею. У ньому зберігаються різні матеріали, а також анкетні дані, що надходили до музею з різних повітів Волинської, Київської, Подільської та інших губерній щодо існування в них писанкарства. Інформація про писанки в Овруцькому повіті на початку ХХ ст. також відображена в ньому. Загалом тут представлено матеріали із сс. Юровск, Велико-Чернігівське, Виступовичі, Татарновичі, Голубієвичі, Остапне, Ксаверівка, Кліюр, Гладковичі, Старо-Воробйовське, Домолоч та м. Народичі, що входили до цього повіту. Усі відомості збиралися з допомогою розісланих анкет із запитаннями, розробленими Волинським центральним музеєм та Товариством дослідників Волині. Респонденти відповідали на запитання безпосередньо у програмах-запитальниках, що значно обмежувало інформацію, або ж надсилали розгорнуті відповіді з малюнками писанок на окремих аркушах. У деяких анкетних даних відстежуються чисто формальні відповіді, в інших подано досить обмежену інформацію про писанки. Зустрічаємо і зазначені авторами певні особливості у виготовленні та використанні писанок у селах повіту. Так, один із дописувачів, учитель Юр'ївського однокласного училища, зазначає, що селяни інколи перед Великоднем купували гіпсові писанки та виготовляли розписані воском. До своєї відповіді він додав два малюнки писанок [2, арк. 1].

Досить інформативним є матеріал із с. Велико-Чернігівське за підписом учителя Д. Павловича. Відповідаючи на запитання, автор зазначає, що писанки у селі пишуть всі жінки: старі й молоді [2, арк. 4], розписували за допомогою «кістки» і воску. Розповідаючи про сам процес, дописувач зазначає, що фарби використовують як саморобні, так і куповані – синю, жовту, червону. До своєї інформації учитель додав 22 малюнки орнаментальних мотивів із назвами, що їх використовували писанкарки при розписі писанок: «волове око», «гусінія лапки», «штани», «яблочка», «клинчікі», «мотильчік», «гурочки», «сорочьі лапки», «ветрячокъ», «гинсувка», «бокова рожа» («боковая роза»), «полная рожа», «маковка», «грабелькі», «баранчікові рожкі», «півоній» («пiон»), «клинчікі» [2, арк. 5-6].

Із с. Ласки на адресу музею надійшла відповідь від учителя І. Янчика. Він зазначив, що у селі писанки пишуть як для себе, так і на продаж, беручи за кожну виготовлену писанку одну копійку. Далі автор розповідає про сам процес розпису писанки та подає інформацію про те, з чого складається писачок. Не менш важливими є подані назви орнаментів: «гусінія лапки», «береза», «шапка лося», «ветряная мельница», «шість квіток» («квіток»), «огірки», «граблі», «полуцветка», «штани», «колокольчики». Відносно часу виготовлення, то вказується, що це може бути третій або четвертий тиждень Великоднього посту [2, арк. 6-7].

Респондент із с. Виступовичі зазначає, що писанки пишуть дівчата і жінки віком від 14 до 50 років, певних днів для цього немає, звичаїв, як і обрядів, не дотримуються. Найпоширенішими мотивами були: «рожа неповна», «рожа повна», «ветрак», «гребьонка», «волове око» («маковка»), «гурочки», «крючечки», «сорочи (сороки) ножки», «ракови лапи», «хрести», «козині рожки», «чорнобривці» (мальованка), «березка», «дубовий листок», «човникі», «решето», «рожа полная двойная», «вазончикъ» (малеванка). Автор також зазначає, що писанки використовували для гри в «битки» та дівчата дарували їх хлопцям [2, арк. 9-10].

Існували писанки і в с. Рутвянка. За інформацією Л. Дітковського, їх виготовляли у цьому селі і як у переважній більшості сіл дівчата та заміжні жінки. Для цього використовували віск, черепок, «кісточку» і більше п'яти купованих фарб. Щодо орнаментальних мотивів, які автор подає, то він зазначає, що інколи вони мали не зовсім вдалі назви або останні відсутні зовсім. Серед поширених були: «вазон», «бочка», «крючки», «гусина лапка», «крюком», «кліни», «косяки», «паук», «зоря», «дубовий лист», «повна рожа», «настурці(я)» [2, арк. 11].

Досить скупими інформаційно є відповіді двох респондентів із с. Недашки. Обидва відзначали, що звичай виготовлення писанок існує. Цим займалися дівчата віком від 16 років і старші. Розписували за допомогою «кісточки». Автори також вказували, що писанки назв узорів не мають, хоча і відрізняються одна від іншої [2, арк. 13-14 зв.].

С. Павелко із с. Журбовичі повідомляв музейним працівникам, що в с. Держановці виготовленням писанок займаються С. Корчевська та Ф. Плетецька. Вони використовували для цього віск, сажу та жерстяні кісточки. До своєї інформації він подав малюнки трьох писанок із назвами орнаментів: «повна рожа», «берізка», «напів-рожа», та дві без назв [2, арк. 16].

Учитель Є. Пономаренко із с. Раковщина, даючи відповідь на анкету Товариства дослідників Волині, зазначив, що виготовлення писанок до Великодня існує не тільки в цьому селі, а й в інших, що розташовані поряд. Далі він вказує хто цим займається, у кого навчаються, який процес розпису та які фарби використовуються. Дописувач також подає назви орнаментів, що були поширені у цьому селі, як-то: «рожа» (роза), «огурчиками», «грабельками», «кліночками» (клінушками), «волівими очками» [2, арк. 17-17 зв.].

Із с. Татарновичі відомості про писанки надіслав А. Шлапак. Респондент вказав, що за виготовлення писанок турбуються дівчата віком від 12 до 18 років. Зазвичай їх роблять небагато і дарують родичам, нареченим та хрещеним батькам. Відносно технік розпису, то він зазначив, що вони є «примітивними», при цьому використовується той же віск, писачок і фарби. Дівчата навчалися цьому ремеслу у матерів. Незважаючи на те, що писанкарство існувало, проте назви орнаментів на писанках були відсутні. Інколи орнаментальні мотиви перемальовували із гіпсових писанок, що продавалися перед Великоднем на ярмарках [2, арк. 18]. Найціннішими у його матеріалах є додані до них шість малюнків зразків писанкового орнаменту. На п'яти з них подано геометричний та один рослинний [2, арк. 18 зв.].

Учень 5 класу Засимович із с. Голубієвичі у відповідях на Програму зі збирання писанок від Волинського центрального музею зазначає, що займалися розписом дівчата-українки віком 18-19 років у Вербну суботу. Відносно звичаїв та обрядів вказується, що під час розпису співали українські пісні. Для виготовлення писанок використовували «кісточки», куповані та власного виготовлення фарби. Звертаючи увагу на обрядове використання великодніх яєць, дописувач пише, що ними христосувалися на Великдень та дарували дітям [2, арк. 19-19 зв.].

Цікавими фактами наповнена відповідь інформатора із м. Народичі. Автор вказує, що писанки тут писали баби, відомі як «повитухи», і які вміють «пошептати», тобто «багацького дечого знають» [2, арк. 20]. Відносно термінів виготовлення писанок у цьому місті, то початок припадає на «похвальну суботу», а завершується на страсну суботу. Далі

автор повідомляв про те, кому дівчата дарують писанки, чому вони це роблять. Даючи відповідь на запитання щодо ігор з писанками, він вказує на те, що «парубки на цвинтарі грають навбитки» [2, арк. 20 зв.]. Варто зазначити, що в інших містах і селах такі ігри зазвичай проводили діти і в основному на церковному подвір'ї. Пишучи про виготовлення писанок, респондент вказує на те, що, окрім власного вжитку, їх розписували і на продаж по ціні 3 коп. за штуку [2, арк. 20 зв.].

Із с. Остапи від Б. Максимовича надійшло повідомлення про те, що у селі також розписували яйця. Далі він вказує прізвища майстринь та їх вік і що навчилися вони їх виготовляти від своїх матерів. Ґрунтовніше у його матеріалах розповідається про те, як самому зробити писачок та розписати писанку [2, арк. 21].

Формальною була відповідь із Ксаверівки. Респондент зазначав, що звичай розфарбовувати великодні яйця існує, але спеціально цим ніхто не займався. За його інформацією, у селі навчалися виготовляти писанки один в одного, використовуючи при цьому куповані фарби та «кісточку». Зразків орнаменту немає, а відтворювали його по пам'яті. Також не було зафіксовано і самих назв рисунків, які малювалися майстринями на писанках [2, арк. 22].

Невідомий респондент із с. Кліюр також повідомляв про існування звичаю виготовляти писанки до Великодня. За його словами, робили це дівчата віком від 8-ми до 15-ти років. Розкрив автор і технологію виготовлення писанок за допомогою воску та писачка. Подаючи відомості про їх оздоблення, він зазначає, що орнаментальних малюнків, які використовувалися писанкарками, дуже багато, але найбільш важливий «драбинчатий» [2, арк. 23].

У матеріалах одиниці збереження зовсім мало інформації про писанки із с. Старо-Воробйовське. У відповідях до анкети зазначається, що звичай розписувати писанки існує, займаються цим дівчата віком від 9 років, фарби для цього купують, а замість писачка використовують соломинку. Відносно орнаменту, то дописувач вказує, що він тут один – листочки [2, арк. 25].

У відомостях, що були надіслані із с. Домолочі від учня 1-го класу А. Долоніна, вказується, що писанками займаються дівчата віком 16-20 років та найгарніше це робила С. Єрмак, якій було 47 років. Потім автор розповідає про технологію виготовлення писанок, при цьому виділяє два типи: дво- та багатоколіорові, останні називали у селі «фарбованки». Подається також перелік необхідних приладів для писання писанок і з чого робиться сам писачок. На завершення А. Долонін перелічує узори, що побутують у селі: «совині лапи», «хусточки», «сорок клинчиків», «шість рож», «повна рожа», «кленові листочки», «1 ряд круче», «2 ряда круче», «проскурочка», «круче», «хвоя» [2, арк. 26-26 зв.].

Найоб'ємнішою у фонді є інформація про писанки с. Гладковичі. Вона зосереджена у двох одиницях збереження: 45 і 57 фонду Волинського краєзнавчого музею. В одній, а саме 45, досить коротка, але змістовна, відповідь на запитання анкети про писанки. Автор зазначив хто пише, які фарби і приладдя для цього використовуються. Респондент також вказує, що у період Великодніх свят писанки дарували дівчата – хлопцям на знак уваги, а бабусі – онукам. Звичай давати писанки автор називає «давати волочебне». Варто відзначити і таку інформацію, як дарування писанок на другий день Пасхи священику місцевої церкви. Робилося це чоловіками при взаємному вітанні зі святом. Такі звичаї існували і в інших регіонах України. Наведена інформація дописувачем Етнографічної комісії про «волочебне» ще раз підтверджує його існування на теренах Полісся, про що писали різні автори, адже на інших територіях він майже не існував у такому вигляді. Та найцікавішою є інформація про орнаментальні мотиви на писанках у цьому селі, що мали такі назви: «сон», «кручки», «ветрак», «сороки лапки», «гурочки», «полная рожа», «косая рожа», «боковая рожа», «чулочки», «рожа» [2, арк. 24]. На жаль, матеріал не проілюстрований, що втрачає певну його значимість, адже немає можливості їх відтворити. Дані анкети із с. Гладковичі, занесені, напевне, І. Шуликовим до зведеної відомості про писанки [4, арк. 7; 8, с. 36].

Також серед матеріалів зберігаються інвентарні картки на музейні експонати етнографічного відділу Волинського краєзнавчого музею. Серед великої кількості їх є картки й на писанки, в яких подаються назви писанок і мальованок, а також зазначено, звідки вони походять. Ці писанки зібрані в 20-х рр. ХХ ст. працівники музею. Так, у 1924 р. в с. Гладковичах було закуплено Я.Ф. Білошицьким по 11 копійок за штуку писанки з назвами: «скоса рожа», «бокова рожа», «Божа роса («Матері Божої роса»)), «лісова королева», «повна рожа», «наретниками», «бочечкою», «ветрачками», «гребйоночками», «греблею», «дубове листя», «смородина», «сорочині лапки», «раки», «воловни очі», «калінів цвіт», «йолочка», «зорочка», «грабельками» [1, арк. 190; 7, с. 387].

Зовсім іншим за обсягом і наповненням фактажем є матеріал про крашанки, писанки та мальованки, записаний учителями в с. Гладковичі у 1925 р., що також зберігається у цьому фонді. Він був підготовлений на замовлення Волинського науково-дослідного музею гуртком учителів у складі Я. Білошицького, Н. Нікончука та С. Панасенко. Із фондових матеріалів про писанки у селах Волині це найповніший.

На самому початку автори зазначають у кого збирали відомості про писанки. Далі збирачі розповідають про те, коли починали писати, як і з чого виготовляли кистку (писачок), який використовували віск при розписі писанок. Також вказано на певні особливості у виготовленні інструменту. Не оминули гуртківці питання фарб, які використовували при розфарбуванні яєць, зазначивши, що вживали для розпису як куповані, так і саморобні. Про останні вказано з яких рослин можна виготовити ту чи іншу кольорову фарбу. Значну увагу зосереджено на процесі розпису писанок, а також моменті самого освячення паски та писанок у великодню ніч біля церкви та розговінні вдома. Приділяючи увагу обрядовості та віруванням, автори пишуть, що дівчата умиваються водою із писанками, а шкаралупи з них потім приорюють у першій борозні у полі. Дехто кидав у піч, а інші закопували на межі під плотом. У дописі розповідається також про «волочечне», поширене на Поліссі, та ігри в «битки» чи «рядки» із писанками та крашанками на Великдень і на другий день. Висвітлили кореспонденти і курйозні випадки, що траплялися при цьому, підробку писанок «смолянками» або «вощанками». Найцікавішою інформацією, що наведена авторами, на наш погляд, є дані про орнаментацию писанок. Вказано, що узорі на них мали такі назви: «бокова рожа», «хрестами», «скоусна рожа», «повна рожа», «безконечник», «грабельками», «раком», «штанами», «ветрачками», «сорочиними лапками», «воловими очками», «грабельками», «гребзоночкою», «гребелькою», «гребенцем», «каліновим цвітом», «зуорками», «бочечкою», «вилочками», «маковкою», «гнуздечками», «нарітниками», «вјелцем», «дубовим листем», «гурочками», «јолочкою», «Божа ручка» [3, арк 1-9]. Відзначимо, що повністю роботу Я. Білошицького, Н. Нікончука та С. Панасенко нами було надруковано в одному з випусків журналу «Народна творчість та етнологія» [8].

Отже, писанкарство на Овруччині у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. було ще досить поширеним явищем. Займалися розписом писанок дівчата віком від 9-ти років. Використовували писанки і крашанки у віруваннях, обрядах та іграх. Особливістю цього регіону було поширене явище «волочіння», на відміну від інших етнорегіонів, та використання характерних для нього автохтонних назв орнаментальних мотивів на писанках. Зберігалось це народне мистецтво на Поліссі, зокрема на Овруччині, і в 20-х рр. ХХ ст., про що свідчать відповідні записи із с. Гладковичі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського (далі – АНФРФ ІМФЕ). – Ф. 16. Волинський краєзнавчий музей, од зб. 11. Інвентарні картки Волинського краєзнавчого музею, арк. 190.
2. АНФРФ ІМФЕ. – Ф. 16. Волинський краєзнавчий музей, од зб. 45. Овруцький повіт, 1911. Рукопис, друк, 26 арк.
3. АНФРФ ІМФЕ. – Ф. 16. Волинський краєзнавчий музей, од зб. 57. Про писанки та крашанки й мальованки. Записано учителями в с. Гладковичі на Коростеньщині, 1925 р. Рукопис, 9 арк.

4. АНФРФ ІМФЕ. – Ф. 16. Волинський краєзнавчий музей, од зб. 63. Сводная ведомость о писанках. Рукопис, 11 арк.
5. Адрюг А. Писанки Чернігівщини: історія і сучасність. / Управління у справах преси та інформації / [Відповідальний редактор – канд. іст. наук., доцент О. Б. Коваленко] / А. Адрюг. – Чернігів : КП «Чернігівські обереги», 2005. – 59 с. : іл.
6. Гарбузова Л. Писанки Волинської губернії кінця XIX – початку XX ст. в зібранні Житомирського краєзнавчого музею / Л. Гарбузова // Волинь – Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Житомир, 1998. – Кн. 3. – С. 91.
7. Ткаченко В. Волинські писанки / В. Ткаченко // Україна на межі тисячоліть: етнос, нація, культура. – К. : Видавництво Асоціації етнологів, 2000. – Кн. 1-2. – С. 382-389.
8. Ткаченко В. Писанкарство та писанки села Гладковичі на Овруччині в першій чверті XX століття (за архівними матеріалами) / В. Ткаченко // Народна творчість та етнологія. – 2014. – № 5. – С. 35-42.

REFERENCES

1. Arkhivni naukovi fondy rukopysiv ta fonozapysiv Instytutu mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnologii im. M. T. Ryl'skogo NAN Ukrainy (ANFRF IMFE) – F. 16. Volynskyy krayeznavchyy muzej, od. zb. 11. Inventarni kartky Volynskogo krayeznavchogo muzeju, ark. 190.
2. ANFRF IMFE. – F. 16. Volynskyy krayeznavchyy muzej, od. zb. 45. Ovruchkyj povit, 1911. Rukopys, druk, 26 ark.
3. ANFRF IMFE. – F. 16. Volynskyy krayeznavchyy muzej, od. zb. 57. Pro pysanky ta krashanky j malovanky. Zapysano uchytelyamy v s. Gladkovychi na Korostenshchyni, 1925 p. Rukopys, 9 ark.
4. ANFRF IMFE. – F. 16. Volynskyy krayeznavchyy muzej, od. zb. 63. Svodnaja vedomost o pysankakh. Rukopys, 11 ark.
5. Adrug A. Pysanky Chernihivshchyny: istorija i suchasnist. / Upravlinnja u spravakh presy ta iformatstii / [Vidpovidalnyj redaktor – kand. ist. nauk., dotstent O. B. Kovalenko] / A. Adrug. – Chernihiv : KP «Chernihivski oberegy», 2005. – 59 s.: il.
6. Harbuzova L. Pysanky Volynskoi hubernii kintstja XIX – pochatku XX st. v zibranni Zhytomyrs'koho krayeznavchoho muzeju, / L. Harbuzova // Volyn – Zhytomyrshchyna. Istoryko-filologichnuj zbirnyk z regional'nykh problem. – Zhytomyr, 1998. – Kn. 3. – S. 91.
7. Tkachenko V. Volynski pysanky / V. Tkachenko // Ukraina na mezhi tysjacholit': etnos, natstija, kul'tura. – K.: Vydavnytstvo Asotstiatstii etnologiv, 2000. – Kn. 1-2. – S. 382-389.
8. Tkachenko V. Pysankarstvo ta pysanky sela Gladkovychi na Ovruchchyni v pershiy chverti XX stolittya (za arkhivnymy materialamy) / V. Tkachenko // Narodna tvorchist ta etnologiya. – 2014. – № 5. – S. 35-42.

Ткаченко В. Религиозный символ Пасхи – писанка – в архивных источниках начала XX века из Овруччины

В статье исследованы особенности бытования писанкарства и писанок на территории Овруччины в первой четверти XX века. По информационным материалам, которые хранятся в архиве, пасхальный символ – писанку – расписывали девочки в возрасте от 9 лет. Ими обменивались, их дарили и использовали в разных обрядах, верили в магические силы освященного яйца. Также к Пасхе, как и в других регионах, изготавливали крашанки, которыми играли «в битка», «котючки» и т. д.

Важным элементом росписи писанок является их орнаментация. Для сёл и городков Овруччины характерным было сохранение старых, автохтонных орнаментальных мотивов, а также их названий. Были среди них и названия религиозного направления: «крест», «Божья ручка», «драбинка».

Для исследования и освещения темы писанкарства и писанки как религиозного символа Пасхи на Овруччине использованы методы поиска, анализа, обобщения собранного материала. Это дало возможность ввести в научный оборот и исследовать новые источники по этому вопросу.

Ключевые слова: писанка, крашанки, орнаментальные мотивы, Овруччина, архив, источники.

Tkachenko V. The religious symbol of easter – pysanka – in the archival sources of the beginning of the XX th century from Ovruch region.

In the article are investigated the particularities of pysanka in Ovruch region in the first quarter of the XXth century on the base of the materials from the Archival Scientific. According to the informational materials keeping at the archive, the Easter symbol – pysanka – was painted by the girls from the age of nine. They were exchanged, gifted and used in different rites. People believed in the magic power of the sanctified egg. Also before the Easter, as in the other regions, krashanky were made, and played «v bytka», «kotiuchky» etc.

The ornamentation of pysanky is the important element of their painting. The preservation of the old, autochthonous ornamental motifs and their names was characteristic for villages and towns of Ovruch region. There were the names of religious turn, like «khrest», «Bozha ruchka», «drabyinka» among them.

The methods of search, analysis, the generalization of the collected material were used for the investigation of pysankarstvo and pysanka as the religious symbol of the Easter in Ovruch region. It gave the opportunity to draw the new sources according to the investigated question to the scientific circulation.

Keywords: *pysanka, krashanky, ornamental motifs, Ovruch region, archive, sources.*

Одержано 9.06.2015

УДК 37:177.72

Тетяна Ісса
(Переяслав-Хмельницький)

ДОБРОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ ДВОРЯНСТВА КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено благодійності у сфері освіти представників дворянства Київської губернії на початку ХХ ст. Історіографія питання показує значний інтерес дослідників до теми благодійності в освіті, зокрема в останні десятиліття з'явилося чимало регіональних досліджень, які в певній мірі розкривають внесок дворян-благодійників у культурно-освітній розвиток на українських землях у складі Російської імперії. Потребує подальшого висвітлення добродійна діяльність дворян під час Першої світової війни, не тільки допомога населенню, яке постраждало від воєнних дій, але і підтримка заможними представниками еліти суспільства освітніх закладів.

Мета дослідження – на основі архівних і опублікованих джерел проаналізувати внесок дворян Київської губернії у розвиток освіти у перші десятиліття ХХ ст. Освітня сфера з початком війни перемістилася на задній план у фінансуванні та реформуванні, адже реалії воєнного часу вимагали негайного вирішення нагальних проблем – забезпечення армії, лікування поранених, допомоги біженцям і таке ін. У таких умовах важливою була будь-яка підтримка дворян-доброчинців – через відкриття нових і ремонт існуючих початкових шкіл, заснування іменних стипендій, членство в товариствах допомоги студентам, благодійних науково-технічних товариствах.

Ключові слова: *благодійництво, освіта, дворянство, Київська губернія, Товариство покращення народної праці в пам'ять Царя-Визволителя Олександра II.*

Початок ХХ ст. ознаменувався прискореною модернізацією багатьох сфер життя, підвищеною активністю громадськості, розвитком усіх рівнів системи освіти. Успішний досвід Російської імперії у галузі залучення приватної та громадської добродійної допомоги для розвитку навчальних закладів набуває все більшої актуальності в умовах реформування системи освіти в сучасній Україні.

Окремі аспекти добродійної діяльності вітчизняних меценатів-представників різних соціальних верств в освітянській галузі України протягом ХІХ – на початку ХХ ст. відображено в працях сучасних дослідників В. Ковалинського [5], Н. Сейко [11, 12], О. Друганової [3], І. Кривошеї [8], у дисертаційних дослідженнях І. Кривошеї [7], В. Корнієнко [6], А. Нарядька [10] та ін.. У них розкрито і проаналізовано зміст і регіональні особливості благодійності в освіті, по-новому осмислено явища і процеси благодійного руху, описано передумови виникнення та розвитку благодійності, визначено роль та ефективність діяльності меценатів. У останні десятиліття з'явилися спеціальні дослідження